

УДК 502.3:796.5

ЗБАЛАНСОВАНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ
ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ*Ніколаєв К.Д., н.с., Ісаснко В.М., д.б.н., проф.**Бабікова К.О., студ.**Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ**01600 м. Київ, вул. Пирогова, 9**E-mail: nikolaev.kirill@gmail.com*

Рассмотрено основное влияние туристической деятельности на природную среду. Доказывается важность и способы её экологизации и перехода к рациональному природопользованию, а также необходимость паспортизации объектов, которые представляют собой туристический интерес.

Ключевые слова: природопользование, экологический туризм, экологизация, экологический паспорт, рекреационная нагрузка.

Basic influence of tourist activity is considered on a natural environment. Importance and methods of its ecologization and transition is proved to rational make us of nature, and also necessity of the passport system of objects, that show itself tourist interest.

Keywords: make us of nature, ecological tourism, ecologization, ecological passport recreations loading.

Вступ. У процесі життя і господарської діяльності збільшується використання людиною компонентів природи, внаслідок чого посилюється «тиск» на навколишнє природне середовище (НПС). В таких умовах постає важливе завдання - забезпечити раціональне використання природних ресурсів та охорону довкілля. Саме тому однією з основних задач державної політики має стати збереження природних комплексів, біологічного та ландшафтного різноманіття, створення нових і розширення меж існуючих об'єктів природно-заповідного фонду, а також розробка цільових програм з екологізації існуючих видів туристичної діяльності та заходів переходу туризму до раціонального природокористування [1].

Аналіз попередніх досліджень. Природокористування та екологічні проблеми з кожним днем набувають все більшого глобального характеру. До складу чинників, що здійснюють негативний вплив на навколишнє природне середовище, у природокористуванні належить і туристично-рекреаційна діяльність, яка на сьогоднішній день потребує глобальної екологізації.

У загальному розумінні під екологізацією розуміють науково обґрунтовану діяльність людини, яка спрямована на розумне управління процесом взаємодії людського суспільства з оточуючим і, перш за все, природним середовищем. Мова йде про управління, яке не призводить до незворотного руйнування природних екологічних систем, тобто, екологізація є сукупністю засобів і методів, які допомагають раціонально використовувати, охороняти і відтворювати (де можливо) природні ресурси у повній відповідності з основними принципами функціонування біосфери.

Мета роботи. Екологізація туристичної галузі як один із шляхів досягнення збалансованого природокористування.

Матеріал і результати дослідження. Основна мета екологізації полягає у зведенні до мінімуму негативного впливу туристичної діяльності на процеси кругообігу речовини і енергії в природі, зменшення рекреаційного навантаження на туристичні об'єкти [2].

Без упровадження комплексної екологізації інтенсивний розвиток сучасної туристичної індустрії негативно відбивається на екологічному стані об'єктів рекреації та туризму. Подальше рекреаційне планування вже може не зважати на проблеми охорони НПС. У зв'язку з цим, останнім часом дедалі більшу увагу приділяють як проблемам екологізації цієї галузі економіки, так і розвитку екологічно орієнтованого туризму [3].

Що стосується об'єктів розвитку та організації туристичної діяльності, то ними здебільшого є території та об'єкти природно-заповідного фонду, водні об'єкти (ділянки моря, озера, водосховища, річки), водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, берегові смуги водних шляхів і зони санітарної охорони, що утворюють відповідні басейнові системи, ліси, курортні та лікувально-оздоровчі території з їх природними ресурсами, рекреаційні території, земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, земельні ділянки, які є місцями перебування чи зростання видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання - пасовища, луки, сіножаті тощо. Організація ж неконтрольованої та нераціональної туристичної діяльності, відпочинку, курортного лікування, реабілітації й оздоровлення туристів на даних територіях має базуватись на позиціях раціонального природокористування, тобто,

одержання максимально можливого економічного ефекту при мінімально можливому екологічному збитку даної природної території чи туристичного об'єкта [3].

Однак, зважаючи на прискорений розвиток рекреаційно-туристичної сфери в різних регіонах України, останнім часом відзначається як позитивними, так і негативними наслідками, зокрема відбувається перевантаження інфраструктури, руйнується природне середовище, зникають рідкісні види флори та фауни, змінюються ареали проживання деяких тварин, погіршується якість повітря, води, санітарний стан територій.

До ряду негативних чинників функціонування рекреаційно-туристичної сфери належать: надмірна концентрація рекреаційної та туристичної інфраструктури (санаторно-курортних закладів, готелів, туристичних баз, ресторанів, барів, паркінгів, автозаправочних станцій, пунктів технічного обслуговування тощо) в найпривабливіших рекреаційних зонах і туристичних центрах; короткотривалі зустрічі та ігри на природі, без облаштування необхідної супутньої інфраструктури (результат – засмічення приміських зон, найбільш інтенсивне у вихідні дні); нераціональне використання природних лікувальних ресурсів (гострою, зокрема, залишається проблема збереження пляжних територій, джерел мінеральних вод і родовищ цілющих грязей, проведення берегоукріплювальних і протизсувних робіт), відсутність дієвого державного контролю за їх експлуатацією; викиди в атмосферу забруднюючих речовин та скиди у водойми стічних вод із низьким рівнем очищення виробничо-господарськими підприємствами, розташованими, передусім у зоні курортів і туристичних центрів; негативний вплив транспорту автомобільного, річкового і морського (найбільш небезпечний прояв – забруднення ґрунту і води нафтопродуктами та сміттям); нераціональність та недотримання санітарних і медичних норм експлуатації курортно-рекреаційних територій; сезонна перенасиченість; великий потік неорганізованих рекреантів та туристів на фоні недостатньо розвинутої готельної мережі та масової пропозиції на тіньовому ринку послуг розміщення житлового фонду [4].

Негативна дія туристичної інфраструктури на природні комплекси може бути прямою і непрямою, розмір і особливості якого відразу дуже важко визначити.

Що стосується прямого впливу від туристичної діяльності, то він включає в себе:

- винищення представників флори і фауни в процесі полювання, рибальства, витоптування, рубання дерев, збирання плодів, грибів, ягід, коренів, квітів, випалювання кострищ, спричинення з необережності пожеж тощо;

- втручання в природні процеси життєдіяльності рослин і тварин шляхом їх відлякування з постійних місць перебування у процесі проходження маршруту, спостереження та фотографування, шумовим впливом, годівлею, руйнацією гнізд, нир і ін.;

- знищення природних умов рекреаційних територій у процесі створення туристичної інфраструктури та рекреаційно-господарської діяльності (вирубання лісів, порушення ґрунтового покриву, будівництво та експлуатація будівель, доріг, ставків, промисловий розлив мінеральних вод тощо);

- привнесення і поширення інфекцій, захворювань, отруєнь і інших уражень представників флори і фауни, ґрунту та поверхневих вод через продукти життєдіяльності людини (екскременти, органічні харчові відходи, різноманітні побутові та непобутові тверді та рідкі відходи тощо).

До непрямого впливу організації традиційної туристичної діяльності належать:

- порушення сталих адаптованих традиційних систем природокористування (у випадку некоректного залучення до туристичної інфраструктури);

- сезонні (відповідно до туристських сезонів) коливання рівнів господарської активності, виробництва та споживання;

- знищення цінних представників флори та фауни для виробництва супутніх туристських товарів (сувенірів тощо);

- загострення соціальних, етнічних, релігійних та ін. протиріч у випадку незнання, неврахування або ігнорування місцевих особливостей [3].

Залежно від видів туристичного впливу на природні комплекси можуть реалізовуватись прямі та непрямі регулятивні та організаційно-управлінські заходи, щодо їх зменшення та припинення. Пряме управління в даному випадку передбачає нормативно-правове регулювання туристської діяльності, обмеження загальної кількості відвідувачів відповідно до гранично припустимого туристського навантаження на природні комплекси, регламентації та зонування природоохоронних територій, використання спеціальних технологій мінімізації забруднення навколишнього середовища тощо.

Непрямий метод управління ґрунтується на зміні поведінки самих туристів та представників туристичної індустрії шляхом підвищення рівня їх екологічної освіти, екологічної просвіти місцевого населення, використання засобів інформаційного впливу (екологічний PR, іміджеві стратегії тощо), виховання культури спілкування (між людьми різних соціальних прошарків, різного майнового стану, міжетнічного, міжрелігійного тощо), формування поважного відношення до місцевих жителів, формування культури екологічного відпочинку (екорекреаційної культури).

Для досягнення ефективного методу контролю та регулювання впливів туристичної індустрії на природні комплекси, переходу до раціонального природокористування необхідно об'єднати методи прямого та непрямого управління. Це пов'язано з тим, що кожний з цих методів має свою досить специфічну сферу застосування та об'єкти управлінського впливу [4].

Перехід до раціонального природокористування є одним із важливих елементів збереження природних територій та об'єктів. Він має являти собою ви-

користання туристичних ресурсів у таких обсягах, які зможуть забезпечити сталий економічний розвиток, не призведуть до порушення відновлювальних властивостей та погіршення екологічних умов навколишнього природного середовища.

Принцип раціонального природокористування може бути реалізованим за допомогою ряду екологічно-правових вимог. До них належать: встановлення лімітів на використання природних ресурсів, застосування маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, здійснення заходів щодо відтворення відновлювальних природних ресурсів, планування розміщення виробництв та інших господарських об'єктів з урахуванням екологічної ємності відповідної території, збереження біологічного та ландшафтного розмаїття, запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, економічного стимулювання заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та здійснення інших заходів, що забезпечують екологічно обгрунтоване природокористування.

Однак, процес урівноваження антропо- й техногенного навантаження вимагає організації раціонального рекреаційного та туристичного природокористування (раціонального споживання, відтворення, охорони цих ресурсів), що охоплює низку заходів стосовно:

- дослідження рекреаційного потенціалу регіонів України та антропогенного навантаження на ландшафтні комплекси;

- вдосконалення нормативно-правової бази функціонування рекреаційно-туристичної сфери відповідно до вимог міжнародного законодавства, в тому числі впровадження комплексу стандартів рекреаційного та туристичного продуктів і суміжних послуг (готельних, ресторанного господарства, транспорту, торгівлі тощо);

- обгрунтування місткості (норм і нормативів використання) об'єктів, розташованих у рекреаційних зонах і туристичних центрах; визначення доцільності подальшого розвитку конкретних зон рекреації та туризму, а також обмежень їх розвитку в перспективних регіонах (тобто визначення перспективних, потенційних і резервних зон), удосконалення мережі та потужності санаторно-курортних закладів відповідно до норм антропогенного навантаження на ландшафт і потребами населення;

- розвиток найбільш перспективних видів рекреаційної та туристичної діяльності, якими будуть санаторно-курортне оздоровлення та лікування, спортивно-оздоровчий туризм (зокрема, гірський, альпінізм, дельтапланеризм, спелеотуризм), водний і морський (зокрема, яхтинг, дайвінг), мисливський, пішохідний, кінний, культурно-пізнавальний та інші популярні і нові нетрадиційні види туризму: екологічний, сільський „зелений”, уїк-ендовий, молодіжний (тобто види туризму, найтісніше пов'язані з природою і найменш для неї шкідливі);

- цільове залучення ресурсів суб'єктів господа-

рування до виконання супутніх заходів у межах програм розвитку рекреаційної сфери та туризму, в тому числі розширення мережі об'єктів дозвілля, реставрації історико-культурних пам'яток;

- удосконалення рекламно-інформаційної діяльності, в тому числі активізації участі держави в рекламуванні національного рекреаційного і туристичного продукту на зовнішньому ринку цих послуг; сприяння створенню мережі інформаційних туристичних і курортних порталів в Інтернеті; участь у міжнародних і національних салонах, ярмарках, фестивалях, конференціях, симпозіумах, форумах; формування цільового замовлення на проведення маркетингових досліджень з метою вивчення попиту вітчизняних і іноземних споживачів на туристично-рекреаційні послуги.

Також, важливим чинником в природокористуванні для зменшення рекреаційного навантаження та використання туристичних ресурсів має стати розвиток відносно нового та екологічно безпечного виду туристичної діяльності – екологічного туризму, який дозволить пом'якшити удари, що завдає природі нераціональне, споживацьке ставлення людини, зможе зберегти кутки незайманої природи, сприятиме примноженню природних цінностей не тільки за допомогою екологічної просвіти, але і за рахунок коштів, що спрямовуються з прибутків від екотуризму на вирішення цих завдань [5]. Варто зазначити, що забезпечення раціонального природокористування в поєднанні з розвитком екологізації туристичної галузі невід'ємно пов'язані з проведенням комплексної паспортизації об'єктів рекреаційної діяльності.

Екологічна паспортизація будь-якого об'єкта – документ, що фіксує «екологічні хвороби», їхню специфіку й динаміку розвитку, містить необхідну для ефективного вирішення природоохоронних питань інформацію (на рівні окремих об'єктів господарювання, територій, рекреаційних зон, акваторій). Наявність екологічного паспорту об'єкта допоможе експертові оперативно виявити особливості, динаміку, причини й наслідки «екологічних хвороб» природних або техногенних об'єктів і на підставі отриманої інформації зробити своєчасний і правильний прогноз, запропонувати оптимальні шляхи нейтралізації негативних екологічних процесів. У ході екологічної паспортизації необхідно сформулювати локальні та регіональні бази екологічних даних. Уміщена в них інформація дозволить класифікувати об'єкти територій та акваторій за рівнями екологічної безпеки, скласти відповідні екологічні карти, а згодом розробити конкретні плани та програми їх екологізації [6].

Висновки. В процесі своєї життєдіяльності людина, суспільство не можуть не впливати на природне середовище. Навіть у період свого відпочинку людина так чи інакше взаємодіє з нею. Особливо ця взаємодія відбувається в процесі природокористування.

Серед основних передумов переходу туризму до раціонального природокористування необхідність

проведення комплексної екологізації туристичної галузі та її паспортизація.

В Україні існує низка проблем, що заважають провести комплексну екологізацію туристичної сфери. До них належать економічні та організаційні чинники.

Економічні чинники включають:

- відсутність необхідного початкового капіталу для фінансування робіт зі створення науково-природознавчих центрів із розробки цільових програм екологізації туризму;

- недостатні інвестиції в інфраструктуру туризму, що позначається на стані готельного, транспортного обслуговування, рівні надання послуг, тощо;

- відсутність засобів менеджменту та маркетингу для залучення потенційних туристів;

- відсутність цілеспрямованих наукових досліджень та підготовки необхідних кадрів [4].

Серед організаційних стримуючих чинників можна назвати такі:

- обмеженість туристських маршрутів у місцях проведення екологічного туризму та їх слабка облаштованість;

- відсутність спеціалізованих турорганізацій у сфері екологізації та екологічного туризму;

- бюрократичні заборони й обмеження на відвідування привабливих місць унаслідок нерозробленості механізму взаємодії адміністрації природоохоронних і природоохоронних організацій з організаціями туристських подорожей та екскурсій;

- обмежений набір туристсько-рекреаційних послуг для туристів;

- нестача кваліфікованих фахівців, спроможних узяти на себе розробку, організацію і проведення екологічних турів;

- відсутність серед керівників відповідних державних установ, міністерств і відомств фахівців-екологів;

- відсутність необхідної законодавчої бази [4].

Однак, для нашої країни, яка тільки починає розвивати свій туристичний ринок питання екологізації туристичної сфери та її перехід до раціонального, збалансованого та ресурсозберігаючого природокористування є надзвичайно важливим.

Для досягнення даної мети одними з основних завдань державної політики з розвитку туризму мають стати:

- паспортизація туристсько-рекреаційних ресурсів регіонів України з обов'язковим визначенням

антропогенного навантаження на природну екосистему;

- встановлення ресурсозберігаючих та екологічних стандартів для новозбудованих та реконструйованих закладів розміщення туристів;

- впровадження системи екологічної сертифікації об'єктів туризму;

- пріоритетне та пільгове фінансування екологоорієнтованих інвестиційних проектів у туризмі;

- розширення мережі національних і регіональних ландшафтних парків із суворим додержанням режимів діяльності відповідно до чинного законодавства;

- всебічна інформаційна підтримка ідеї збалансованого розвитку туризму серед усіх зацікавлених сторін процесу (туристів, виробників послуг, органів влади, громадських інституцій, навколишнього природного середовища та ін.) [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Заповідна справа в Україні // Науково-популярний екологічний журнал «Рідна природа». Спецвипуск. – К., 2008. – С. 6-18.

2. Білявський Г.О., Падун М.М. Сучасні проблеми ноосферного мислення // Наукові записки КІТЕП. – К., 2001. – С. 67-73.

3. Костюшин В.А. Воздействие рекреации на живую природу / В.А. Костюшин. – К.: Национальный экологический центр Украины, 1997. – 42 с.

4. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти // Регіональні екологічні проблеми: 36. наук. праць. - К., 2002. – С. 45-50.

5. Ніколаєв К.Д. Умови створення екотуризму в державі / К.Д. Ніколаєв, Л.А. Шкарубіло, В.М. Ісаєнко // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. – Харків, 2008. - № 1-2. – С. 78-93.

6. Гончарук В., Білявський Г., Ковальов М. М., Рубців Г. Національна екологічна безпека та екологічна паспортизація водних об'єктів // Вісник Національної академії наук. – 2009. - № 5. – С. 22-29.

7. Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М. Екологізація туристичної галузі, її роль у зменшенні впливу на біорізноманіття та навколишнє середовище // Агроекологічний журнал, спецвипуск. – К., 2009. - С. 228–232.

Стаття надійшла 13.09.2009р.

Рекомендовано до друку к.т.н., доц.

Бахарєвим В.С.